

❧ СТАТИИ И СТУДИИ ❧

НЯКОЛКО ЗНАКОВИ ИМЕНА НА БЪЛГАРСКАТА НАЦИОНАЛНА РЕВОЛЮЦИЯ В ОДРИНСКА ТРАКИЯ

В памет на Димитър Шалапатов

Проф. д-р Пламен Павлов

Съдбата на българите в неосвободените български земи, тяхното минало, настояще и бъдеще, беше водеща линия в активната дейност на Димитър Шалапатов (1954-2023 г.) като изследовател, популяризатор и общественик. Авторските му книги и статии, организирани от него изложби, чествания и най-различни културни и обществени прояви са посветени най-вече на Беломорска и Одринска Тракия, но винаги с поглед към Македония и цялото етнокултурно пространство на българската нация. Затова, струва ни се, предложената скромна статия е в хармония с творческото наследство, което ни завеща всеотдайният хасковски патриот и радетел за просперитета на България и българите извън нейните граници.

Всяка година на 2 август у нас и в Република Северна Македония тържествено се отбелязва годишнината на кървавата епопея, започнала на Илинден през 1903 г. В изявленията на македонските политици и подчинената на гържавната пропаганда псевдоакадемична наука самото име „Илинден“ е превърнато в пропагандна „мантра“, издигнато е на

особен пиедестал. Самото му съдържание обаче е арогантно фалшифицирано в духа на антибългарската доктрина на македонизма. По тази причина епопеята на Преображение, неотделима част от българското въстание през 1903 г., е осъдена на мълчание. Нека припомним, че въстаническите действия в Странджа и Одринска Тракия са подчинени на общ план, съставен от ръководителите на Вътрешната Македоно-Одринска организация, чиято цел е освобождението на поробените земи в състава на Османската империя и бъдещото им обединение със свободна България. Става дума не просто за „споделена“, а за обща история, за въоръжено въстание, чиито маркери са Илинден, Преображение и Кръстовден, ако прибавим Серския революционен окръг. Нека припомним някои знакови лица на революцията в Одринска Тракия, които в Скопие съзнателно избягват да споменават. Както ще видим обаче, именно такива личности са още едно ярко свидетелство за категорично българската природа на преобладаващото население в Македония, Родопите, Беломорска и Одринска Тракия.

За разлика от днешните агенти за „модерен“ и „поливариантен“, казано накратко, тенденциозен прочит на историята, издателите и читателите на легендарното някога списание „Илюстрация Илинден“ не са мислели така. На титулната страница на книжка 3 за 1927 г. редакторът Петър Мърмев (1884-1945) помещава портретите на четирима водачи на революционната борба в Одринско като израз на голямата идея, чието ярко олицетворение е Илинденско-Преображенското въстание през 1903 г.

Няколко думи за редактора на „Илюстрация Илинден“. Роден в Прилеп, през 1902-1904 г. Петър Мърмев е учител в родния си град и член на местното ръководство на ВМОРО. През 1904 г. е назначен за учител в Българската мъжка гимназия „Д-р Петър Берон“ в Одрин. Подобно на други пред-

ставители на тогавашната българска интелигенция, „македонецът“ Мърмев съпреживява страданията на местните българи след зверското потушаване на Илинденско-Преображенското въстание. По-късно работи отново като учител в Свищов и София. През 1907 г. завършва търговска гимназия, след което и социология в Швейцария. Заедно с Димитър Ризов е в редакцията на вестник „Независима Македония“ (1923-1926), а от 1928 до 1944 г. е редактор на „Илюстрация Илинден“ и един от членовете-учредители на Македонския научен институт. В онези години Мърмев е сред най-активните дейци на Илинденската организация и член на нейната политическа комисия. През 1931-1934 г. е народен представител от т.нар. Македонска парламентарна група в XXIII-то Обикновено Народно събрание и неин секретар. По време на Великия македонски събор през 1933 г. е един от подписалите призива за прекратяване на съперничеството между „... партизански кръжоци в България...“, които пречат на „... освободително дело, което в основата си е дело за спасение на българщината в Македония...“ След преврата на 19 май 1934 г. е арестуван, съден и интерниран в Лом. Работи като учител в Свищов, където умира на 23 юли 1945 г.

Струва си да кажем няколко думи и за Христо Силянов (1880-1939), летописец на Илинденско-Преображенската епопея, автор на капиталния двутомен труд „Освободителните борби на Македония“. Родът на Силянов е от Охрид, но през 1903 г. той е един от ръководните дейци на революционната организация в Одринско. Този период от неговия живот и дейност заема важно място в творчеството му, включително в книгата „Спомени от Странджа“.

Кои са „Водачите на революционното дело в Одринско“, какъвто е текстът под портретите в „Илюстрация Илинден“?

свободна България и препогребани в Малко Търново, а през 1958 г. – вградени в костница в мемориала на Петрова нива.

Роденият в Малко Търново *Стамат Икономов* (1866-1912) е сред емблематичните фигури, олицетворяващи връзката на българската армия с освободителното движение в Македония и Тракия. Възпитаник на Военното училище в София, младият офицер е участник в Сръбско-българската война (1885-1886). През 1901 г. капитан Икономов доброволно напуска службата, за да се посвети изцяло на освободителната кауза. По думите на Христо Силянов „... *Стамо Икономов е човек мъгчалив, с крайно демократични убеждения... Изявил желание да замине в родния си край, Малко-Търновско, той не се позова на офицерския си чин, за да поиска ръководен пост, а се остави всецяло на усмотрението на старите одрински ръководители...*“ На конгреса на Петрова нива е Икономов избран за член на т. нар. Главно боево тяло – командния щаб на въстанието в Странджа. Освен че командва голяма чета, запасният капитан обучава бойците от „смъртните дружини“ и местните милиции.

При обсъждането на плана на военните действия, със своята професионална компетентност *Стамат Икономов* настоява за превземането на Малко Търново, но колегите му от „боевото тяло“ (Михаил Герджиков, Христо Силянов и Лазар Магжаров) налагат тактиката на повсеместни акции – решение, което по признанието на самия Силянов се оказва груба грешка. Същото може да се каже и по отношение на неговото настояване, предвид надмощието на противника, жените и децата от най-заплашените от погром български селища да бъдат прехвърлени през границата в свободна България, а събраните въоръжени сили да се укрепят на „... *някое удобно стратегическо място по-близо до българската граница... (...)* Предложението на *Икономов* беше уместно и практично – продължава *Хр. Силянов*, – но

то се оказа несмислаемо за нашата неумолима революционна логика и се отхвърли...“

След разгрома на въстанието и до смъртта си Стамам Икономов продължава дейното си участие в борбата, въпреки разклатеното си здраве. След въстанието, на Варненския конгрес в 1904 година, е избран за член на Заграничното ръководство на Одринския революционен окръг, а на следващата година е негов делегат на Рилския конгрес на ВМОРО. През 1906 г. отново води чета в Одринска Тракия, а след Младотурската революция през 1908 г. се включва в легалния живот на одринските революционери. За съжаление, влошеното здравословно състояние води до смъртта му на 12 септември 1912 г.

Лазар Магжаров (1872-1907), родом от Негован (дн. Ксипополис), Егейска Македония, е възпитаник на Солунската българска мъжка гимназия. След период на „гаскалуване“ в Жеравна и Рила, през 1897 г. е назначен от Българската Екзархия за главен учител на българските училища в Лозенград (дн. Къркларели) и околията. Камо един от лидерите на ВМОРО в района, през 1900 г. придружава апостола Гоце Делчев по време на обиколката му в Одринска Тракия. Именно Лазар Магжаров изгражда комитетската мрежа в Лозенградско, нещо повече – полага всички възможни усилия, за да я опази от ударите на турската власт след „аферите“ и провалите през 1902 г. През 1903 г. е избран за член на „Главното боево тяло“ на въстаналите българи в Одринско. Отдаден на каузата, съпричастен към тежката съдба на обикновените хора, след погрома на въстанието идеалистът Магжаров е в състояние на депресия. Благодарение на своята желязна воля не се предава на отчаянието, а самоотвержено работи за укрепването на организацията в Родопите и Беломорието. Загива от вражески куршум през 1907 г. при с. Лъджажъой (дн. Лутрос), Дедеагачко, заедно

с няколко свои съратници, сред които е и Петър Васков, за когото ще разкажем малко по-нататък. По думите на Христо Силянов „... Лазар Магжаров принадлежеше към ония наши ратници, които завлечени от могъщата въана на освободителната идея, забравят произхождението си (...) и всичко, свързано с тяхното лично „аз“...“

Въпреки ширещите се дълги години нихилизъм и забрава, имената на Георги Конолов, Стамат Икономов и Лазар Магжаров остават живи в националната памет, особено в Странджанския край и Бургас, Варна, Хасково, Русе, София и други градове и селища, в които живеят потомци на тракийските бежанци. За съжаление, случаят с *Петър Васков* (1875-1907) не е точно такъв, още повече че участието му в Илинденско-Преображенското въстание не е в Одринска Тракия, а в Македония. Редакторът на „Илюстрация Илинден“ Петър Мърмев обаче неслучайно и с пълно право поставя Петър Васков сред най-изявените преображенски водачи. Става дума отново за възпитаник на Солунската българска гимназия, който след това завършва математика и физика в Софийския университет. Както пише Георги Баждаров, теоретичните познания и особено практически умения на младия и даровит физик са особено ценени от „комитите“ във връзка с акциите за взривяване на жп линии и мостове.

След завършването на Софийския университет Петър Васков последователно е учител във Видин, Лом и Силистра. Тесните връзки на родения в будния град Велес млад учител с източнотракийските българи са от 1900 г., когато е назначен като учител в Одринската българска мъжка гимназия. Избран е за член на окръжния комитет на ВМОРО. Подготвяйки се за предстоящата въоръжена борба, през 1902 г. постъпва в Школата за запасни офицери в София. Предвид готвещото се въстание през 1903 г. напуска школата, но

по време на една гръзка акция си чупи крака и по чудо не попада в ръцете на противника – епизод, описан и от Иван Васков, брат на революционера. По време на Илинденско-Преображенското въстание Петър Васков води чета в Демирхисарско в Битолския революционен окръг. През 1904 г. се завръща като учител в Одрин. Както пише в спомените си писателят Дамян Калфов, негов ученик от Одринската гимназия: *„Петър Васков бе един цялостно завършен образ на рядко даровит математик, на голям патриот и прекрасен човек. Той вярно служи, бори се с всички сили за свободата на Тракия и в нея сложи костите си. И затова Тракия, нашата родна Тракия, го има за повече от роден син...“*

Петър Васков е избран е за председател на Одринския окръжен комитет и играе решаваща роля за съхраняването на ВМОРО в района. Загибва заедно с Лазар Магжаров в боя при Лъдjackкoй през 1907 г. В памет на войводата през 1937 г. на негово име е наречено село Васково, днес в община Любимец. През 2020 г. със съдействието на Димитър Шалапатов хасковското читалище „Тракия“ отбеляза 145-годишнината от рождението на Петър Васков.

Разбира се, героите на Преображение 1903-та са много повече. И все пак, в „Илюстрация Илинден“ ликовете на четиримата герои, загинали за свободата на поробените тракийски и македонски българи, не присъстват случайно, напротив! Съдбата на всеки един от тях доказва по категоричен начин единството на българската нация – не само общата участ на сънародниците ни от Одринска Тракия и Македония, но и неразривната връзка със свободна България, с общите български корени.

ЛИТЕРАТУРА

Албум-алманах „Македония“ (Album-almanah „Macedoine“).
София, 1931 (фототипно изд. – София, 2008).

Бажаров, Г. Моите спомени. София, 1929.

Велев, Гр. История на българите от Македония, т. II. София, 2016.

Караманджуков, Хр. *Родона през Илинденско-Преображенското въстание. София, 1986.*

Магжаров, П. *Свято съзаклятие. София, 1998.*

Михайлова, Зл. Хасковско читалище чества годишнина от рождението на Петър Васков.– „Хасково инфо“: <https://haskovo.info/130032/>

Павлов, Пл., Л. Спасов. Алманах. По следите на България. София, 2021.

Пелтеков, Ал. Революционни дейци от Македония и Одринско. София, 2014.

Райчевски, Ст. Гоненията на българите в Македония и Одринско (1904-1906). София, 2011.

Силянов, Хр. Освободителните борби на Македония, т. I .
София, 1933 (фототипно изд. – София, 1983).

Силянов, Хр. Писма и изповеди на един четник. Спомени от Странджа. От Витоша до Грамос (Под ред. на Л. Панайотов и М. Неделчев). София, 1984.